

УДК 630*116; 630*232

В. Д. БОНДАРЕНКО*

О. А. КОЛЕСОВ І МЕЧ КОЛЕСОВА

Національний лісотехнічний університет України

Наведено інформацію про життя та організаційну й наукову діяльність О. А. Колесова, який розробив, випробував і запропонував виробництву унікальне лісосадильне знаряддя, відоме тепер лісівникам Східної Європи під назвою "меч Колесова".

Ключові слова: "меч Колесова", лісові культури, лісосадильні знаряддя.

На початку 40-х років XIX ст. у царській Росії засновували так звані навчальні землеробні ферми. Одну з таких ферм заснували поблизу Харкова у селі Мала Данилівка. Для її потреб у тамошніх землевласників викупили 80 десятин невіддільних (піски, болота), згодом на пісках здійснили перші садіння сосни звичайної та шелуги. На основі ферми у 1855 р. було створено Харківську землеробну школу, через рік школа набула статусу училища, у 1878 р. училище прирівняли до розряду середнього навчального закладу з терміном навчання 5 років і роком практики [1].

У 1882 р. директором училища було призначено Олександра Андрійовича Колесова (рис. 1).



Рис. 1 – О. А. Колесов (1837 – 1901)

Після закінчення природознавчого відділення фізико-математичного факультету Московського університету Олександр Андрійович 9 років працював управителем у зразкових господарствах Нижегородської і Пензенської губерній, потім знову навчався – на сільськогосподарських і хімічних курсах Петровської рільничої і лісової академії (м. Москва). З 1873 р. він – старший викладач рослинництва і ботаніки Харківського землеробного училища, на 45-му році життя – його директор.

На час призначення О. А. Колесова директором Харківське землеробне училище володіло 578 десятинами земельних угідь. Усі угіддя знаходились у долині річки Лопань, були заболочені, з рухомими пісками. Суцільні піски становили близько 80 % площі угідь.

* © В. Д. Бондаренко, 2009

Решта припадала на орні землі, луки, вигін, сад, город, садибу та невелику ділянку лісу. У 1883 р. при училищі створено лісовий розсадник. На роботи в розсаднику, садіння сосни (переважно) та інших деревних і чагарникових порід на пісках, догляд за посадками відводили до 12 % навчального часу учнів училища. Сіянци висаджували рівними рядами (за шнуром) за допомогою сконструйованого О. А. Колесовим знаряддя, яке згодом і одержало назву "садильний меч Колесова", або просто "меч Колесова" (рис. 2).

Меч Колесова – ручне знаряддя для садіння сіянцив деревних і чагарникових порід. Широко використовується в лісокультурній практиці країн Східної Європи, має назву від прізвища винахідника – О. А. Колесова [4, 5]. Спочатку розроблений для легких ґрунтів, згодом були запропоновані модифікації для ґрунтів іншого механічного складу [3]. Складається з видовженої пластини – власне меча завдовжки 35 – 40 см, який пробиває ґрунт, і стовбура з наглухо закріпленою дерев'яною ручкою. Загальна довжина 90 – 105 см. Передумови появи цього лісокультурного знаряддя були такі.

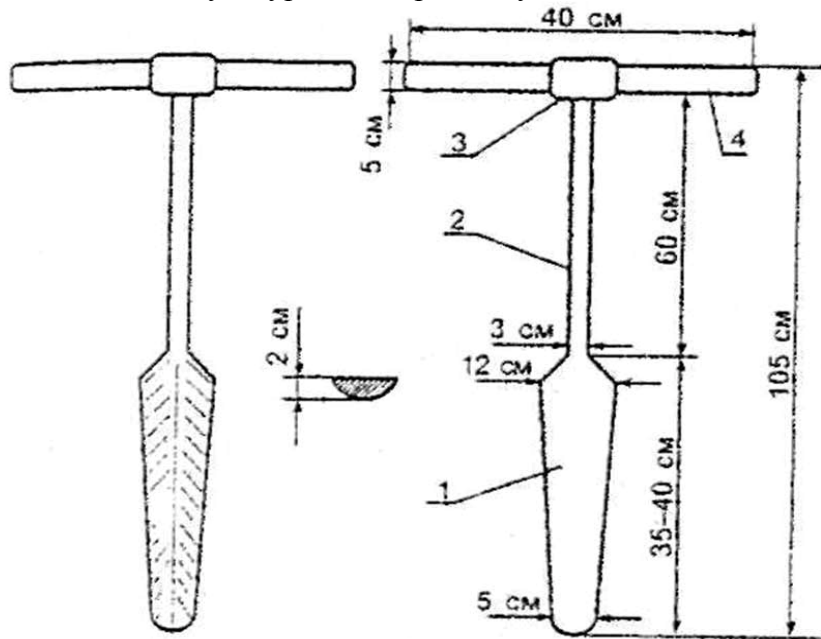


Рис. 2 – Меч Колесова

До пошуків технології і знарядь садіння спонукали невдачі попередників у залісенні пісків висіванням насіння сосни, насіння проростало дружно, але паростки повністю гинули під час літньої спеки.

У "Лісівництві" М. К. Турського (1890), яке за оцінкою проф. Г. Р. Ейтінгена, "було синтезом лісогосподарських знань того часу", описано технологію садіння сіянцив і саджанців під циліндричну лопату, мотику, садильні кілки різних типів, навіть садильний молоток [3]. Про меч Колесова знали тоді ще лише ковалі Малої Данилівни, викладачі та учні землеробного училища.

Очевидно, в той період було опрацьовано і традиційну нині технологію садіння сіянцив під меч. Передумови цієї технології (садіння сіянцив із оголеною кореневою системою шляхом її затискування у ґрунті) формувалися при використанні названих вище лісосадильних знарядь, призначених для різних типів ґрунтів. Так, на піщаних ґрунтах застосовували дерев'яні кілки, на ґрунтах щільних – важкі кілки, оковані залізом (рис. 3). На задернілому ґрунті попередньо знімали дернину, для зняття дернини використовували особливий кілок з ножем, так званий кілок Ієроніма, на оголеній з його допомогою площадці сіянець висаджували за допомогою кілка звичайного. На дуже твердих ґрунтах ямку для садіння сіянцию робили важкою сокирою (колуном) або спеціально виготовленим садильним

молотком (рис. 3). Гострим кінцем молотка робили ямку, опускали в неї коріння сіянцю, тупим кінцем загортали ямку.

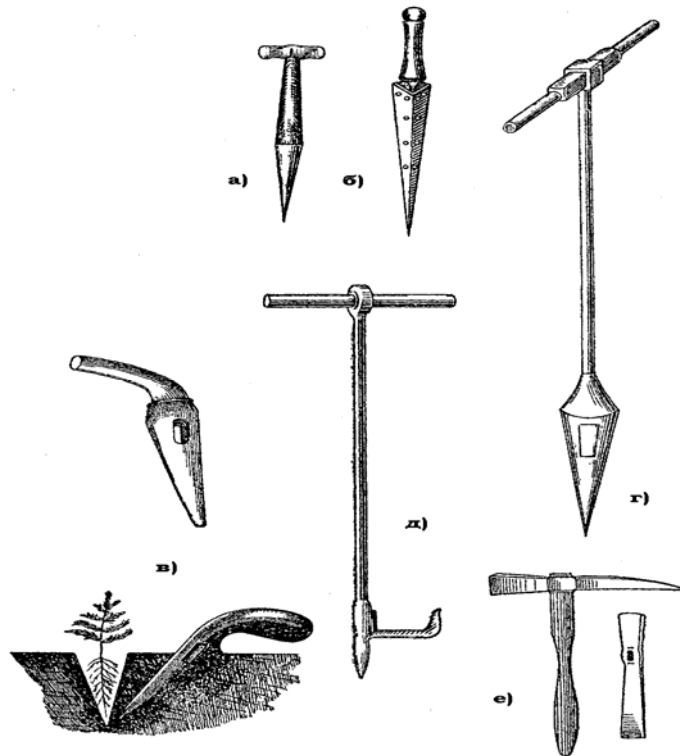


Рис. 3 – Лісосадильні знаряддя кінця XIX століття: малі (а, б, в) та великий (г) садильні кілки, садильний кілок Ієроніма (д), садильний молоток (е)

Для садіння саджанців використовували циліндричну лопату. Один із способів садіння, як видно з рис. 4 – защемлення оголеної кореневої системи саджанця.

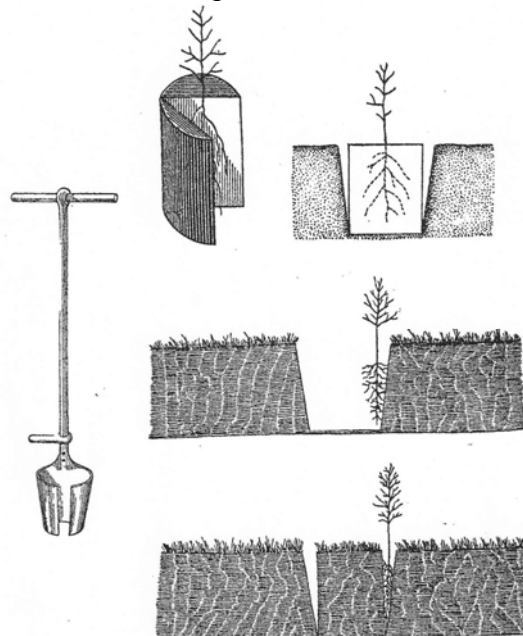


Рис. 4 – Циліндрична лопата і технологія садіння нею

З мечем Колесова працюють двоє: мечник і саджальник. Мечник обома руками піднімає меч перед собою, різко заглиблює його у ґрунт на глибину 25 – 30 см, розхитує в напрямку від себе – до себе, робить у такий спосіб щілину завширшки не менше 10 см і витягає меч із ґрунту (рис. 5). Саджальник вставляє сіянець із оголеною кореневою системою у щілину,

кидає в неї жменю землі, щоб розправити коріння (не допустити, щоб воно переплелось або загнулося), і дещо, з тією ж метою, підтягає сіянець догори. Далі мечник вганяє меч у землю на відстані 8–10 см від першої щілини і натиском на себе затискує нижню частину кореневої системи, а натиском від себе – верхню її частину і кореневу шийку. Повторним прийомом із поворотом меча на 180° загортає й цю щілину. Коренева система сіянцю має бути щільно затиснена. Якщо щільність затискування не забезпечена і сіянець легко, двома пальцями (вказівним і середнім) можна витягти із землі, приживлення його малоімовірно, робота визнається незадовільною.

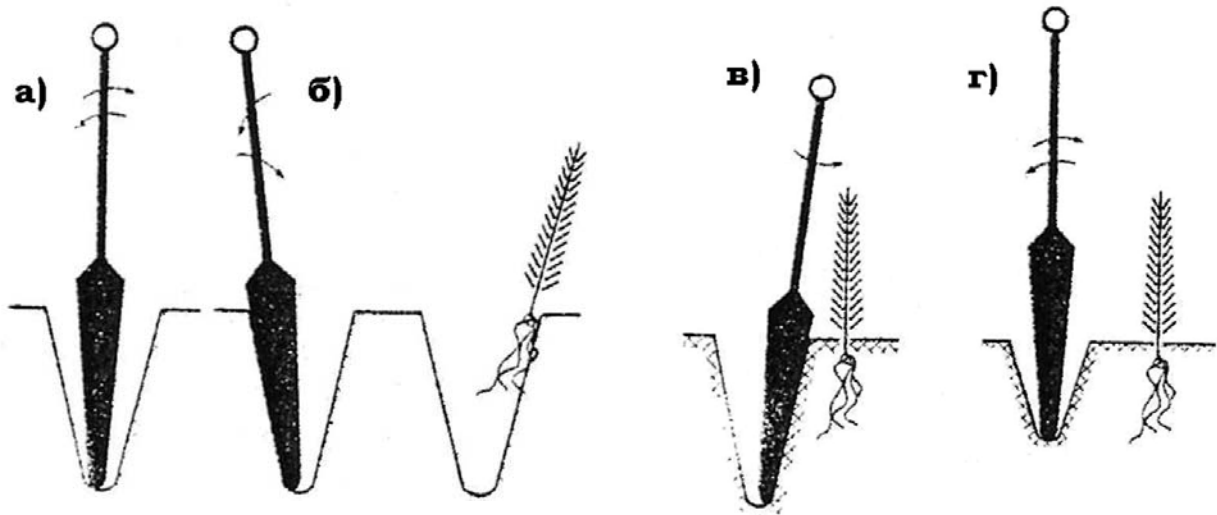


Рис. 5 – Технологія садіння під меч Колесова (а, б, в, г)

Одночасно із садінням лісу на землях, що належали училищу, проводили роботи з осушування боліт, вивчали склад трав і опрацьовували заходи із докорінного поліпшення луків, створювали терасний плодовий сад. Про наукові основи та принципи підготовки фахівців О. А. Колесов висловлювався так: "Що потрібно від будь-якої доброї школи? По-перше, школа має повідомити своїм вихованцям якнайбільше корисних знань; по-друге, повинна розвивати та зміцнювати їх здоров'я і сили; по-третє, повинна розвинути у них звичку до самостійної праці – розумової і фізичної; і по-четверте, повинна дати їм моральне виховання".

За директорування О. А. Колесова училище набуло найбільшого визнання та авторитету. Рівень викладання навчальних дисциплін, господарська робота, благоустрій садиби, будівництво набули значного розмаху, якості, злагоженості, науковості. Всі піски були закріплені лісопосадками. На основі рукотворного лісу сформувався згодом лісопарк. У 1996 р. лісопарк оголошено пам'яткою природи з відповідним природоохоронним статусом. Саме лісопарк став своєрідним пам'ятником ініціативному організатору підготовки фахівців для сільського господарства, науковцю, лісівнику. Помер Олександр Андрійович Колесов у 1901 р. Століття від його народження – 2007 рік – лісівнича громадськість, на жаль, не відзначала.

Результати багаторічних наукових досліджень і практичної діяльності О. М. Колесов виклав у книгах "Посадка сосни на песчаных почвах" (Харків, 1893. – 23 с.), "Природа песков и их облесение" (Харків, 1900. – 129 с.), "Поемные луга" (Харків, 1899. – 79 с.)

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Історія Харківської державної зооветеринарної академії. – Х.: Золоті сторінки, 2006. – 500 с.
2. Огиевский В. В., Брауде И. Д., Дьяченко А. Е. и др. Лесные культуры. – М.-Л.: Гослесбумиздат, 1949. – 716 с.
3. Турский М. К. Лесоводство. – М.: Госсельхозиздат, 1954. – 352 с.

4. Українська енциклопедія лісівництва / За ред. С. А. Генсірука. Т. 2. – Львів: НВФ "Українські технології", 2007. – 460 с.

5. Фурдичко О. І., Бондаренко В. Д. Першопостаті українського лісівництва. Нариси до лісової історії. – Львів: ВАТ "Бібльос", 2000. – 372 с.

Bondarenko V. D.

O. A. KOLESOV AND "SWORD OF KOLESOV"

National Forest and Wood Technology University of Ukraine

Information is given about life and organizational, scientific activity of O. A. Kolesov, who had developed, tested and offered the unique forest-planting instrument for planting, known now for the forestry specialists of East Europe under the name "sword of Kolesov".

К e y w o r d s : "sword of Kolesov", forest plantations, forest-planting instrument.

Бондаренко В. Д.

А. А. КОЛЕСОВ И МЕЧ КОЛЕСОВА

Национальный лесотехнический университет Украины

Представлена информация о жизни, организационной и научной деятельности А. А. Колесова, разработавшего, испытывавшего и предложившего производству уникальное орудие для посадки леса, известное современным лесоведам Восточной Европы под названием "меч Колесова".

К л ю ч е в ы е с л о в а : "меч Колесова", лесные культуры, лесопосадочное орудие.

E-mail: bond_v@ua.fm

Одержано редколлегією 12.12.2008 р.